

ПРО ЗАНЕСЕННЯ НОВИХ ВИДІВ ПТАХІВ ДО ЧЕРВОНОЇ КНИГИ УКРАЇНИ

В.М. Грищенко

About including new species of birds in the Red Book of Ukraine. - V.N. Grishchenko. - *Berkut*. 7 (1-2). 1998. - The second edition of the Red Book of Ukraine (1994) has many lacks in section on birds, but main of them is the list of included species. Frequently it sins by subjectivity and absence of logic. Including new species of birds in the next edition is discussed. For many species there is not enough information and the additional researches are necessary.

Key words: Red Book, rare species, conservation, distribution, number dynamics.

Address: V.N. Grishchenko, Kanev Nature Reserve, 258300 Kanev, Ukraine. e-mail: vitaly@aquila.freenet.kiev.ua.

Друге видання Червоної книги України (1994) вийшло кращим за попереднє (1980), але значно гіршим, ніж хотілося б. Особливо якщо порівнювати з тим, що є в сусідніх країнах, наприклад, Польщі (*Polska czerwona księga...*, 1992). Повидові нариси написані “телеграфним стилем” і абсолютно не інформативні. У тексті багато неточностей і просто помилок, чимало навіть опублікованої інформації залишилося не врахованою. Та чи не найбільший недолік книги — сам список занесених до неї видів. Зупинимось на птахів. Вражає дивний суб’єктивізм і повна відсутність логіки у включенні окремих видів та віднесенні їх до певних категорій статусу. Здавалося б, якщо до Червоної книги заноситься вид, чисельність якого оцінюється в сотні чи тисячі особин, то його родич, для котрого в Україні відомі лише одиничні випадки гніздування, повинен потрапити туди автоматично. На жаль, все це виявилось лише теорією. У Червоній книзі ми бачимо довгоногого крохаля (*Mergus serrator*), але відсутній великий (*M. merganser*), є чорноголова вівсянка (*Emberiza melanocephala*), зате чомусь забули про дібровника (*E. aureola*). З цих же міркувань до Червоної книги надалі повинен бути включений галстучник (*Charadrius hiaticula*), недавно виявлений на гніздуванні на північному заході України. Чисельність його гніздової популяції значно нижча, ніж морського зуйка (*Ch. alexandrinus*). Відсутність у Червоній книзі лутка (*Mergus albellus*) можна пояснити тим, що він вже зник на гніздуванні, але коли так, що там роблять степовий орел (*Aquila rapax*) або стерв’ятник (*Neophron percnopterus*)? Дуже бідно в Червоній книзі України представлені і рідкісні пролітні та зимуючі види.

Нижче ми пропонуємо список із двох груп птахів. Перша — це види, які повинні бути включені у наступне видання Червоної книги України, виходячи з уживаних критеріїв та елементарної логіки. Друга — види, для яких треба обговорити питання про доцільність занесення у наступне видання.

I

Червоношийй норець (*Podiceps auritus*). Був виявлений на гніздуванні на Десні в околи-

цях с. Коротченкове Шосткинського району Сумської області. 13.06.1983 р. спостерігалася самка з 3 пуховими пташенятами, 16.05.1985 р. знайдене гніздо з двома ненасидженими яйцями (Афанасьєв и др., 1992; Кныш, Афанасьєв, 1995; Афанасьєв, 1998). 23.07.1987 р. О.Є. Луговой спостерігав двох дорослих птахів з двома пташенятами біля смт Івано-Франкове Яворівського району Львівської області (Матеріали..., 1993). Є дані про гніздування в Харківській області (Черников, 1994). О.М. Клітін (1959) відносив червоношийого норця до дуже рідкісних гніздових птахів Чернівецької області. Поодинокі випадки гніздування відмічені також у Молдові й Румунії (Hagemeyer, Blair, 1997). Занесений до Червоної книги Білорусі (1993), включений у список рідкісних птахів Європейського центру Росії (Список..., 1998).

Мала білолоба гуска (*Anser erythropus*).

Рідкісний пролітний і зимуючий вид. На зимівлі в межах України відмічалась у Північно-Західному Причорномор’ї (Нанкинов, 1994; Ардамацкая, Руденко, 1996; Жмуд, 1996; Русев и др., 1996а, 1996б, 1997). Мала білолоба гуска віднесена до глобально загрозованих видів (категорія vulnerable). Чисельність її катастрофічно скорочується (Кривенко, 1991; Madsen, 1991; Морозов, 1995 та ін.). Так, за даними Дж. Мадсена (Madsen, 1996) з 1940-х рр. вона зменшилась більш ніж на 90 %. Можливо, відбувається зміна основних місць зимівлі виду у зв’язку з погіршенням умов у Середній Азії та на Каспійському морі (Сыроечковский, 1996). У такому разі зимівля на Чорному морі набуватиме все більшого значення, як це стало з червоноволою казаркою (*Rufibrenta ruficollis*). Можливо, мала білолоба гуска зустрічається у нас частіше, але, як зазначають багато дослідників, реєстрація її значно ускладнена через вкрай низьку чисельність і схожість з великою білолобою (*Anser albifrons*). До того ж мала білолоба гуска утворює як правило змішані зграї з великою білолобою або сірою (*A. anser*) (Ардамацкая, 1996). Занесена до Червоних книг Болгарії (1985) та Росії (1983). В Європі має статус загрозованого виду (категорія vulnerable).

Великий крохаль. Гніздування окремих пар на заході України відмічалось неодноразово. Ще 1.05.1926 р. на р. Уж біля с. Сторожниця (нині Ужгородський район) на Закарпатті була здобута пара, самка з якої вже почала насиджування яєць (Грбар, 1997). У 1986 р. гніздування зареєстроване на р. Лімниця біля с. Блюдники Галицького району Івано-Франківської області. Знайдена самка, яка насиджувала кладку (Бучко, 1998). А.М. Полуда (1991) виявив гніздове угруповання великих крохалів у районі Вільшанського водосховища на р. Теремля у Закарпатській області. 16.07.1987 р. тут спостерігався виводок з 13 пташенят і самки. Відомі також зустрічі великих крохалів у гніздовий період в інших місцях: 18.05.1987 р. — самка на оз. Пісочному в Шацькому національному парку, 23.06.1988 р. — самець біля смт Івано-Франкове Яворівського району Львівської області (Матеріали..., 1993), 2 і 16.06.1992 р. — пари на озерах Перемут і Світязь Шацького національного парку (Орнітологічні спостереження..., 1993). Занесений до Червоної книги Білорусі.

Луток. Раніше гніздився у плавнях Дніпра. Після затоплення їх водами водосховищ і вирубування заплавних лісів на гніздуванні зник, зменшилася чисельність і на прольоті та зимівлях (Лысенко, 1991). На нашу думку, не виключена можливість відновлення гніздової популяції лутка на Дніпрі як спонтанно, так і при підтримці людини. Принаймі гоголь (*Bucephala clangula*), який колись був звичайним видом дніпровських плавнів (Рева, 1972; Лысенко, 1991), нещодавно вже знову знайдений на гніздуванні на нижньому Дніпрі — у 1996 р. біля с. Козачі Лагері Цюрупинського району Херсонської області (Роман, 1996). Літуючі особини спостерігалися неодноразово і в багатьох місцях (Клестов, 1987; Лысенко, 1991; Лопарев, Батова, 1997 та ін.). Процес відновлення популяції гоголя можна значно прискорити шляхом влаштування штучних гніздівель у придатних місцях (Грищенко, 1996). Це може сприяти й поверненню на гніздування лутка. На Рибінському водосховищі він також гніздиться в гоголятниках (Немцев, 1971).

Кречітка (*Chettusia gregaria*). У XIX — на початку XX ст. зрідка гніздилася на території України (Вальх, 1911; Шарлемань, 1938; Кістяківський, 1957; Козлова, 1961; Булахов, Губкин, 1996). На думку М.А. Воїнственського (1960), кречітка можливо ще зовсім недавно була широко розповсюджена у причорноморських степах. Тепер же це лише рідкісний залітний птах. Кречітка віднесена до глобально загрожуваних видів (категорія *vulnerable*). У Європі має статус зникаючого виду (*endangered*). Кречітка занесена до Червоних книг колишнього СРСР (1984) та Росії (1983).

Галстучник. У науковій літературі були дані про гніздування цього кулика на Волино-Подільському плато. Пізнішими дослідниками вони не були підтверджені, і Ф.Й. Страутман (1963) відніс їх до сумнівних. У 1995 р. галстучник виявлений на гніздуванні в районі Чолгинського заказника в Яворівському районі Львівської області (Шидловський, 1996; Шидловський та ін., 1998). У 1995 р. тут гніздилося 6–7 пар галстучника, у 1996 р. — 6. У 1995 р. три гнізда з повними кладками знайдено також на Прип'яті поблизу від сіл Люб'язь і Хоцьунь Любешівського району Волинської області (Химин, 1995). У 1996 р. галстучник був знову знайдений на гніздуванні на Прип'яті (Шидловський, 1997). 16.07.1983 р. ці птахи спостерігалися на р. Горинь у Дубровицькому районі Рівненської області, 4.06.1985 р. — на оз. Луки в Шацькому національному парку (Каталог..., 1991). Можливо, відбувається розселення виду. У Білорусі галстучник вперше знайдений на гніздуванні також зовсім недавно — у 1987 р. на Прип'яті (Никифоров и др., 1991). Занесений до Червоних книг Білорусі, Польщі, колишньої Чехословаччини.

Малий мартин (*Larus minutus*). Гніздиться спорадично і в невеликій кількості, переважно в північних областях. Після зарегулювання стоку Дніпра колонії з'явилися на Київському, а згодом і Канівському водосховищі. Наприкінці 1980-х рр. тут гніздилося до 80–85 пар малого мартина (Клестов, Фесенко, 1990). У 1984 р. В.Т. Афанасьєвим була виявлена колонія на Десні поблизу с. Коротченкове Шосткинського району Сумської області. Чисельність її за минулі роки коливалась у межах кількох сотень пар (Афанасьєв и др., 1992; Кньш, 1996; Афанасьєв, 1998). Ще одна колонія з 40 гнізд знайдена біля с. Миколаївка Менського району Чернігівської області (Афанасьєв и др., 1992). Загальна чисельність малого мартина в Україні, очевидно, не перевищує 500–1000 пар. За даними В.А. Зубакіна (1988), за виключенням степової зони Казахстану, він взагалі скрізь малочисельний або рідкісний. Занесений до Червоних книг Білорусі й Польщі. У Польщі гніздиться 70–80 пар (*Polska czerwona księga...*, 1992), у Білорусі — 1000–2000 (Никифоров и др., 1997). Включений у список рідкісних птахів Європейського центру Росії (Список..., 1998). В Європі малий мартин віднесений до видів з несприятливим охоронним статусом, чисельність яких скорочується (Tucker, Heath, 1994; Bauer, Berthold, 1997).

Дібровник. Це класичний приклад розселення виду з Сибіру у Східну Європу. На північному сході України проходить межа протяжного ареалу цього птаха. Про гніздування дібровника на Десні у Новгород-Сіверському Поліссі відомо вже давно (Станчинський, 1929; Schere, 1931).

Зараз у межах України його поселення зосереджені на короткому проміжку деснянської заплави довжиною всього 60 км на південь до с. Собич Шосткинського району Сумської області (Афанасьєв и др., 1992; Книш, 1995). Не виключена можливість, що місця гніздування дібровника будуть виявлені і на півночі Чернігівської області, але загальна чисельність його в Україні навряд чи перевищує кілька десятків пар. Поодиноких птахів і пари спостерігали у багатьох місцях. М.В. Шарлемань (1938) повідомляв про зустріч співаючого самця біля Києва. 7.06.1980 р. М.В. Химин (1991) спостерігав пару птахів біля с. Полонка Луцького району Волинської області. 23.05.1988 р. співаючий самець дібровника був відмічений біля с. Степанівка-1 Приазовського району Запорізької області (Кошелєв, Пересадько, 1996). Дібровник віднесений до рідкісних птахів Європейського центру Росії як вид, чисельність якого скорочується (Список..., 1998).

II

Галагаз (*Tadorna tadorna*). Порівняно рідкісний гніздовий птах Азово-Чорноморського узбережжя, зальоти відмічені у багатьох віддалених від моря областях. Судячи з опублікованих даних (Кошелєв и др., 1991; Лысенко, 1991; Ардамацкая, Руденко, 1996), загальна чисельність гніздової популяції галагаза в Україні навряд чи перевищує 2–2,5 тис. пар. У Чорноморському заповіднику кількість гніздових пар значно скоротилась порівняно з 1970–1980-ми рр. (Ардамацкая, Руденко, 1996). Галагаз занесений у Червону книгу Польщі, чисельність гніздової популяції всього 30–50 пар (Polska czerwona księga..., 1992).

Нерозень (*Anas strepera*). Ще недавно це був у нас один з найбільш масових видів качок. Багато літературних джерел свідчить про це. Так, М.А. Воїнственський (1953) відзначав нерозня як найбільш численний вид качок плавнів дельти Дунаю. На Полтавщині чисельність його була така ж, як і в крижня (*A. platyrhynchos*) (Гавриленко, 1929). Пізніше відбулося значне і повсюдне скорочення чисельності. В.І. Лисенко (1991) пише, що основні гніздові угруповання нерозня в Україні зараз знаходяться на островах Чорноморського заповідника, на озерах Волині і на узбережжі Азовського моря. У Чорноморському заповіднику чисельність острівної популяції цієї качки скоротилась з 560 пар у 1981 р. до 85 у 1990-х рр. (Ардамацкая, Руденко, 1996). На водосховищах середнього Дніпра у 1980-х рр. гніздилося не більше 25–30 пар (Клестов, 1987). У Дніпропетровській області нерозень став зі звичайного виду рідкісним (Булахов, Губкін, 1996). У Тернопільській області зараз це дуже рідкісний гніздовий птах (Талпош, 1994). Сучасну загальну чисельність нерозня в Україні

оцінити важко через фрагментарність даних, але, судячи з опублікованих матеріалів, вона навряд чи перевищує 500–1000 пар. В Європі має статус загрожуваного виду (категорія vulnerable). Нерозень занесений до Червоних книг колишньої Чехословаччини, Угорщини, включений у список рідкісних птахів Європейського центру Росії як вид, чисельність якого скорочується (Список..., 1998). Чисельність в Угорщині не перевищує 100–200 пар (Magyar et al., 1998), у Білорусі — 1000–1500 пар (Никифоров и др., 1997).

Свищ (*A. penelope*). Звичайний вид на прольоті і зимівлі, зустрічаються також літучі птахи (Лысенко, 1991). На гніздуванні рідкісний. Для України відомі лише поодинокі знахідки. О.Б. Кістяківський (1952) повідомляв про гніздування свища в околицях Києва. Ця качка виявлена на гніздуванні також на Десні на межі Сумської і Чернігівської областей (Афанасьєв и др., 1992; Афанасьєв, 1998; Клестов та ін., 1998). Свищ занесений у Червоні книги Польщі та Білорусі. У Польщі гніздова популяція не перевищує 100 пар (Polska czerwona księga..., 1992), у Білорусі гніздиться до 20 пар (Никифоров и др., 1997). Включений у список рідкісних птахів Європейського центру Росії (Список..., 1998).

Червонодзьоба чернь (*Netta rufina*). В Україні рідкісний гніздовий вид Азово-Чорноморського узбережжя (Лысенко, 1991). У Криму на гніздуванні рідкісна (Костин, 1983). У Чорноморському заповіднику була рідкісним гніздовим видом, у 1990–1994 рр. вже не гніздилась (Ардамацкая, Руденко, 1996). Чисельність у багатьох країнах Європи скоротилась протягом 1970–1990-х рр. (Tucker, Heath, 1994). Занесена у Червоні книги колишньої Чехословаччини та Польщі. У Польщі гніздиться всього 10–20 пар (Polska czerwona księga..., 1992).

Морська чернь (*Aythya marila*). Знайдена на гніздуванні у Хмельницькій області. 20.07.1988 р. В.І. Гулай (1992) спостерігав виводок з 8 пташенят і самки на очисних спорудах цукрозаводу біля смт Ясне Волочиського району. Доцільність включення цього виду до Червоної книги України після поодинокого випадку гніздування вимагає обговорення, але принаймі звернути увагу на нього варто.

Луговий лунь (*Circus pygargus*). Чисельність цього луня в Україні значно вища, ніж польового (*C. cyaneus*) і степового (*C. macrourus*), але все ж невисока. Принаймі вона не перевищує чисельність деяких видів, занесених у друге видання Червоної книги України. В.Л. Булахов та О.О. Губкін (1996) відносять лугового луня до зникаючих видів Дніпропетровської області. На нашу думку, варто вивчити питання про доцільність включення цього виду у наступне видання. Занесений до Червоних книг Поль-

щі, колишньої Чехословаччини, Угорщини. Віднесений до рідкісних птахів Європейського центру Росії (Список..., 1998).

Біла куріпка (*Lagopus lagopus*). М.В. Шарлемань (1938) відносив її до дуже рідкісних гніздових птахів Городнянського району на Чернігівщині, хоча на думку О.Б. Кістяківського (1957), достовірних даних про знахідки білої куріпки в Україні не було. Статус гніздового виду вимагає підтвердження. Занесена до Червоних книг Білорусі та Польщі. У Польщі на гніздуванні вже зникла (*Polska czerwona księga...*, 1992). Включена у список рідкісних птахів Європейського центру Росії як вид, чисельність якого скорочується (Список..., 1998).

Білохвоста чайка (*Vanellouchettusia leucura*). Вперше виявлена на гніздуванні у 1997 р. в гирлі р. Салгір (Нижньогірський район Криму). 16.05 знайдені два гнізда з повними свіжими кладками і гніздова ямка. У травні 1998 р. цих птахів тут уже не спостерігали (Гармаш, 1998). Ситуація з білохвостою чайкою поки що неясна і потребує подальшого вивчення. Можливо це було просто поодиноким випадковим гніздуванням. Раніше в Криму відмічалися зальоти цього птаха (Костин, 1983).

Фіфі (*Tringa glareola*). Дані щодо гніздування цього виду в Україні досить суперечливі. Численні повідомлення про гніздування фіфі були проаналізовані і відхилені авторами ряду узагальнюючих монографій (Шарлемань, 1938; Гладков, 1951; Кістяківський, 1957). Так, О.Б. Кістяківський (1957) визнав лише один випадок — знахідку гнізда з двома яйцями О.П. Даниловичем (1940) на Прип'яті біля Чорнобиля. Але пізніше фіфі був достовірно виявлений на гніздуванні у Волинському Поліссі (Сребродольская, 1964). Після цього знову були численні повідомлення про можливе гніздування фіфі, не підтвержені даними про знахідки гнізд (Лесничий, 1981; Самофалов, Марисова, 1981; Марисова, Самофалов, 1983; Панченко, Сулик, 1983; Лебідь та ін., 1992 та ін.). 31.07.1988 р. М.В. Химин спостерігав біля Луцька на Волині 3 дорослих птахів і 1 молодого (Матеріали..., 1993). У 1989 р. знайдене гніздо в заказнику "Сира погоня" у Рокитнянському районі на Рівненщині (Новак, Савчук, 1990). Наявні дані дозволяють віднести фіфі до рідкісних гніздових птахів Українського Полісся. Занесений до Червоної книги Польщі. Тут гніздиться від кількох до кільконадцяти пар, відмічене скорочення чисельності і переміщення південної межі ареалу на північ (*Polska czerwona księga...*, 1992). У Білорусі гніздиться 2500–3000 пар, чисельність значно скоротилась до 1960–1970-х рр. і продовжує знижуватись (Никифоров и др., 1997). Віднесений до рідкісних птахів Європейського центру Росії (Список..., 1998). Скорочення чисельності,

починаючи з другої половини XIX ст., відзначене по всій Європі (Bauer, Berthold, 1997).

Великий уліт (*T. nebularia*). Можливо є рідкісним гніздовим видом Полісся. В.В. Лісничий (1980) знайшов у Поліському заповіднику кілька місць, де постійно тримались протягом гніздового сезону пари великих улітів. Спостерігалось токування. Здобутий самець мав добре розвинені гонади, самка — виражену насідну пляму. Статус гніздового виду вимагає підтвердження. Занесений до Червоної книги Білорусі, чисельність його в країні оцінюється в 200–250 пар (Никифоров и др., 1997).

Мородунка (*Xenus cinereus*). Гніздиться спорадично і в невеликій кількості. На гніздуванні мородунку знаходили переважно в північних областях України (Кістяківський, 1926; 1957; Афанасьев и др., 1992; Лебідь та ін., 1992; Гавриць, 1995; Лебідь, 1995; Лебідь и др., 1996; Афанасьев, 1998), хоча зустрічається вона й південніше. Так, неодноразово знаходили гнізда в околицях м. Канева Черкаської області. Цікаво, що птахи тут гніздилися не щорічно і в різних місцях. Взагалі незважаючи на те, що для мородунки в Україні спостерігається тенденція до розселення, за даними Є.О. Лебеда (1995), воно не супроводжується зростанням чисельності. Мородунка занесена до Червоної книги Білорусі, чисельність її оцінюється в 50–80 пар (Никифоров и др., 1997). Включена у список рідкісних птахів Європейського центру Росії (Список..., 1998).

Турухтан (*Philomachus pugnax*). На весняному прольоті — один з найбільш численних куликів, але на гніздуванні зустрічається спорадично і в невеликій кількості. Відомі лише окремі поселення, в основному у поліських і лісостепових областях (Кістяківський, 1926, 1957; Шарлемань, 1938; Смогоржевский, 1952; Стратман, 1963; Клестов, 1987; Афанасьев и др., 1992; Лебідь та ін., 1992; Химин, 1993; Хлебешко, Цицюра, 1993; Афанасьев, 1998 та ін.). Кількість птахів на гніздуванні нестабільна і різко коливається по роках (Кістяківський, 1957; Афанасьев и др., 1992). Значні коливання чисельності відмічені також у Білорусі, вона, очевидно, дещо скорочується (Никифоров и др., 1997). Гніздова популяція турухтана в Україні не тільки нечисленна, але й знаходиться у вразливому стані. Турухтан має досить складну систему шлюбних відносин — проміскуїтет, яка реалізується шляхом цілого комплексу спеціалізацій. В умовах регіону цю стратегію реалізувати дуже важко, а часом і неможливо (Лебідь, 1995). Турухтан занесений до Червоних книг Польщі й Угорщини. Чисельність його гніздової популяції в Польщі на початку 1980-х рр. оцінювалась у 300–400 самок, що розмножуються (Tomiałojć, 1990). В Угорщині відомі лише поодинокі випад-

ки гніздування (Magyar et al., 1998). Віднесений до рідкісних птахів Європейського центру Росії (Список..., 1998).

Дупель (*Gallinago media*). Чисельність виду за останні десятиріччя значно скоротилася, у багатьох місцях він вже став рідкісним не тільки на гніздуванні, а й на прольоті. Проте подекуди дупель залишається ще досить звичайним птахом, наприклад, у заплаві Десни (Афанасьєв и др., 1992; Афанасьєв, 1998). Ми вважаємо за доцільне звернути особливу увагу на цього кулика, на даний час просто немає надійних даних по чисельності виду та її динаміці, щоб зробити якісь остаточні висновки. Гніздова популяція дупеля в Україні є вразливою з тих же причин, що й турухтана – складні проміскуїтетні шлюбні відносини, які важко реалізувати при низькій чисельності (Лебідь, 1995). У Білорусі в 1970–1990-х рр. відмічене значне скорочення чисельності, зараз вона оцінюється в 2–5 тис. пар (Никифоров и др., 1997). Значне зниження чисельності спостерігається по всій Європі, у деяких країнах дупель уже зник зовсім (Tucker, Heath, 1994; Bauer, Berthold, 1997). Віднесений до глобально загрозованих видів (категорія near threatened). Занесений до Червоної книги Польщі. Чисельність дупеля в цій країні оцінюється в 550–600 токуючих самців (Tomiałojć, 1990). Включений у список рідкісних птахів Європейського центру Росії як вид, чисельність якого скорочується (Список..., 1998).

Сплюшка (*Otus scops*). Чисельність за останні десятиліття значно скоротилася. Вид став у багатьох місцях рідкісним або й зник на гніздуванні, хоча, за даними О.І. Кошелева (1993), вся територія України належить до гніздового ареалу сплюшки. Це спостерігається навіть у південних областях України (Кошелев и др., 1991; Ардамацкая, Руденко, 1996; Сиренко, Мартынов, 1998). Дуже рідкісний гніздовий птах Сумського Полісся (Афанасьєв, 1998). У Дніпропетровській області сплюшка стала зникаючим видом (Булахов, Губкин, 1996), хоча у Самарському лісі ще в 1954 р. густина її населення становила 0,02 ос./100 га, а в 1964 р. – 0,01 (Колесников, 1979). Катастрофічне скорочення чисельності відбулось на Харківщині (Сова, 1994). Рідкісний вид у Карпатському заповіднику (Луговой, 1988; Годованець, 1996). Зниження чисельності сплюшки відмічене у багатьох європейських країнах (Tucker, Heath, 1994; Bauer, Berthold, 1997). Вона занесена до Червоних книг Білорусі, колишньої Чехословаччини, Угорщини. Чисельність її в Білорусі не перевищує 10–50 пар (Никифоров и др., 1997), в Угорщині гніздиться 300–400 пар (Magyar et al., 1998). Взагалі сплюшка в Україні вивчена вкрай погано, відомості про неї часто суперечливі. Так, М.Г. Пирогов (1991) пише, що в районі Чорно-

морського заповідника вона є багаточисельним гніздовим видом. За даними ж інших авторів – у заповіднику це рідкісний гніздовий птах лісостепових ділянок (Ардамацкая, Руденко, 1996).

Сиворакша (*Coracias garrulus*). Чисельність виду значно скоротилася протягом ХХ ст., особливо за останні десятиріччя, а ареал звузився. Спостерігається це практично повсюди. Зниження чисельності сиворакші на Полтавщині відмічав ще М.І. Гавриленко (1929). За даними М.П. Книша та М.Є. Матвієнка (1995), до першої половини 1990-х рр. сиворакша практично зникла на гніздуванні в Сумській області. Різде скорочення чисельності відбулося на заході України (Горбань, 1992). У регіоні Українських Карпат чисельність виду також дуже скоротилася за останні десятиріччя. Зараз гніздова популяція тут не перевищує 10 пар (Skilsky, 1998). За нашими спостереженнями, чисельність виду значно зменшилася і в Середньому Придніпров'ї, раніше ж це був звичайний вид (Орлов, 1948; Смогоржевский, 1952 та ін.). Сиворакша стала рідкісною у Рівненській області (Новак, Савчук, 1991), у Житомирському Поліссі (Хлебешко, Цицора, 1993), на Дніпропетровщині (Булахов, Губкин, 1996), в Українському степовому заповіднику (Сиренко, Мартынов, 1998), в околицях Києва останній раз її знаходили на гніздуванні у 1979 р. (Пегета, 1991), відмічене скорочення чисельності на Харківщині (Кривицкий, 1994). Взагалі в Україні цей птах залишився більш-менш звичайним лише в південних областях. В Європі в цілому з 1950-х рр. відбувся катастрофічний спад чисельності сиворакші (Glutz von Blotzheim, Bauer, 1980; Robel, 1982). Зараз вона занесена в Червоні книги практично всіх країн Центральної Європи (Bauer, Berthold, 1997). Загальна чисельність популяції в сусідній Польщі оцінюється лише в 1000–2000 пар (Polska czerwona ksiega..., 1992), в Угорщині – 300–600 пар (Magyar et al., 1998). Сиворакша занесена в Червону книгу Білорусі, тут гніздиться 600–900 пар (Никифоров и др., 1997). Включена у список рідкісних птахів Європейського центру Росії як вид, чисельність якого скорочується (Список..., 1998).

Білоспиний дятел (*Dendrocopos leucotos*). Став рідкісним на більшій частині території України. Так, у Середньому Придніпров'ї білоспиний дятел вже практично зник на гніздуванні. Про його рідкісність писав ще П.П. Орлов (1948). У середині минулого століття ситуація була зовсім іншою. К.Ф. Кесслер (1882) у своєму звіті про подорож по Дніпру від Києва до Черкас у 1844 р. писав, що білоспиний дятел зустрічався мало не частіше за всіх інших дятлів, у тому числі й великого строкатого (*D. major*). За даними І.С. Мітяя (1984, 1985), вже на початку 1980-х рр. ареал цього дятла у Придніпровсь-

кому Лісостепу складався із залишкових популяційних острівців. В Одеській області він уже зник (Кошелев и др., 1991). Зараз це звичайний вид лише у пралісах Карпат, де густина його населення може досягати 2–8 ос./км² (Гузій, 1994, 1995), хоча за даними О.Є. Лугового (1988) та Б.Й. Годованця (1996), білоспиний дятел рідкісний у Карпатському заповіднику. Може бути досить звичайним він також у деяких інших місцях, де збереглися старі ліси, наприклад, в Українському Розточчі (Гузій, 1997). У той же час ще Ф.Й. Страутману (1963) не вдалося знайти білоспиного дятла на гніздуванні на більшій частині території Волино-Поділля і в Прикарпатті. Занесений до Червоних книг Польщі, колишньої Чехословаччини, Угорщини. Віднесений до рідкісних птахів Європейського центру Росії (Список..., 1998).

Зелений дятел (*Picus viridis*). Широко розповсюджений в Україні, але нечисленний вид. До середини нинішнього століття зелений дятел був звичайним птахом у багатьох країнах Європи, практично скрізь домінував по чисельності над сивим (*P. canus*). У другій половині ХХ ст. по всій Європі намітилась тенденція зниження чисельності зеленого дятла. У 1980-х рр. у 17 європейських країнах були простежені негативні популяційні тренди, лише у Молдові чисельність зростала (Tucker, Heath, 1994). У 1970–1980-х рр. значне зниження чисельності відбулось і в Росії. Зелений дятел рекомендований для занесення в нове видання Червоної книги Росії (Белик, 1998). Значне скорочення чисельності відмічене і в Україні. За даними І.С. Мітця (1984, 1985), зелений дятел вже зник на гніздуванні у лісостепу басейну Дніпра. Протягом 1982–1998 рр. у Середньому Придніпров'ї нам вдалося зустріти цього птаха лише двічі. У Сумському Поліссі чисельність зеленого дятла у порівнянні з 1960-ми рр. зменшилась у 5–10 разів (Белик, 1998). У Карпатському заповіднику це рідкісний вид майже на всіх ділянках (Луговой, 1988; Годованець, 1996). За даними В.С. Фрідмана (1998), деградація популяції зеленого дятла пов'язана зі зменшенням площі клімакських дібров, у молодших лісах він програє в конкуренції сивому дятлу. Занесений у Червону книгу Білорусі.

Трипаллий дятел (*Picoides tridactylus*). В Україні гніздиться тільки у хвойних лісах Карпат. Чисельність невисока. У Карпатському заповіднику трипаллий дятел звичайний лише в Чорногорі (Луговой, 1988; Годованець, 1996). У Карпатському національному парку — рідкісний вид (Киселюк, 1990). В ялицевих лісах Східних Бескид — нечисленний птах (Гузій, 1992). Враховуючи низьку чисельність в Україні і реліктовість гірської форми, трипаллий дятел давно вже був рекомендований до занесення у Червону книгу (Крыжановский, Жежерин,

1979), але цього зроблено так і не було. Занесений у Червоні книги колишньої Чехословаччини, Польщі, Білорусі. У Польщі гніздова популяція становить близько 200 пар (Polska czerwona księga..., 1992), у Білорусі чисельність оцінюється в 3–5 тис. пар (Никифоров и др., 1997). Віднесений до рідкісних птахів Європейського центру Росії (Список..., 1998). Скорочення чисельності відмічене у багатьох країнах Європи (Tucker, Heath, 1994; Bauer, Berthold, 1997).

Сірий жайворонок (*Calandrella rufescens*). Рідкісний гніздовий вид сухих степів Південно-Східної України (Воїнственський, 1984; Марисова, Талпош, 1984). За даними В.М. Попенка (1979), у невеликій кількості гніздиться у приморських степах Лівобережжя. Рідкісний на гніздуванні у приморському степу Чорноморського заповідника (Ардамацкая, Руденко, 1996). У Криму Ю.В. Костін (1983) знайшов сірого жайворонка лише на узбережжі Сиваша. Ф. Франк (Frank, 1950) у 1943 р. відмічав його на Керченському півострові в районі г. Опук. За даними Європейського атласу гніздових птахів, поширення сірого жайворонка в Україні в основному обмежене вузькою смугою вздовж узбережжя Азовського моря і Сивашу (Hagemeijer, Blair, 1997). В Європі має статус загрожуваного виду (категорія vulnerable). Відмічене значне скорочення чисельності (Tucker, Heath, 1994).

Тонкодзьоба очеретянка (*Luscinola melanorogon*). У минулому столітті і на початку нинішнього були знахідки у пониззі Південного Бугу і на р. Орчик у Полтавській області (Зарудный, 1911; Птушенко, 1954). В Європейському атласі гніздових птахів є дані про гніздування тонкодзьобої очеретянки у пониззі Дунаю на кордоні України, а сама Україна включена у список країн, де цей вид гніздиться (Hagemeijer, Blair, 1997).

Бліда берестянка (*Hippolais pallida*). Вперше для України виявлена на гніздуванні С.П. Пашковським (1965) біля м. Білгород-Дністровський нинішньої Одеської області. Гніздиться лише на крайньому південному заході України в Одеській області, досить звичайний вид у заповіднику “Дунайські плавні” (Полуда и др., 1995). Для вирішення питання про доцільність занесення блідої берестянки у Червону книгу України необхідне визначення сучасної межі поширення і загальної чисельності.

Зелений вівчарик (*Phylloscopus trochiloides*). У процесі розселення досяг України, на гніздуванні залишається рідкісним видом. У 1980 р. виявлене гніздове поселення в околицях с. Вакалівщина Сумського району (Кньш, 1982). Очевидно гніздиться також на півночі Сумщини (Белик, Москаленко, 1993). У червні 1997 р. два співаючі самці спостерігалися біля с. Переброди Дубровицького району Рівненської області

(Давиденко та ін., 1998). В Європейському атласі гніздових птахів є дані про гніздування зеленого вівчарика у Харківській області (Hagemeyer, Blair, 1997).

Біла синиця (*Parus cyanus*). За даними М.А. Воїнственського (1984, 1985), зрідка гніздиться у північних районах Житомирської і Рівненської областей. Про можливість гніздування на півночі Полісся писали В.П. Жежерін (1970) та В.В. Лісничий (1981). Конкретних даних про гніздування білої синиці в Україні нам знайти не вдалося. Зальоти відмічались у багатьох областях. У Білорусі біла синиця гніздиться в басейні Прип'яті (Никифоров и др., 1997; Hagemeyer, Blair, 1997), тому поодинокі випадки гніздування на півночі Українського Полісся цілком можливі. Занесена в Червону книгу Білорусі, чисельність її в країні оцінюється в 400–800 пар (Никифоров и др., 1997). Європейський підвид (*P. c. cyanus*) включений у список птахів нового видання Червоної книги Росії (Новости..., 1998). Статус гніздового виду вимагає підтвердження.

Просянка (*Emberiza calandra*). Широко розповсюджена в Україні, але нечисленна. Чисельність значно скоротилась. Так, за даними М.М. Сомова (1897), просянка була у ряді районів Харківщини звичайним птахом, тепер же стала тут рідкісним видом (Гудина и др., 1986). Так само у Львівській області: на початку ХХ ст. вона була багаточисельною в околицях Львова (Goduń, 1930; Miczynski, 1962), зараз же стала рідкісною, характер її перебування невизначений (Гузій, 1997). Рідкісна на гніздуванні і в Чорноморському заповіднику (Ардамацкая, Руденко, 1996). У Дніпропетровській області стала зникаючим видом (Булахов, Губкин, 1996). Значне скорочення чисельності відмічене в Закарпатській області (Луговой, Мателешко, 1996). Для Житомирського Полісся вона вказується як дуже рідкісний вид (Хлебешко, Цицюра, 1993). Просянка занесена в Червоні книги колишньої Чехословаччини й Білорусі. Чисельність її в Білорусі оцінюється в 600–1000 пар (Никифоров и др., 1997). Віднесена до рідкісних птахів Європейського центру Росії (Список..., 1998).

Гірська вівсянка (*E. cia*). В Україні достовірно гніздиться лише в горах Криму. Поширена спорадично. Чисельність у місцях гніздування помірною, місцями низькою (Костин, 1983). У заповіднику "Мис Мартьян" густина населення досягає 1,2 пар/10 га (Бескаравайный, 1995). Є дані про зустрічі в гніздовий період у Карпатах у Чорногорі (Марисова, Талпош, 1984). На думку Ф.Й. Страутмана (1963), можливо гірська вівсянка гніздиться у невеликій кількості в Карпатах. У багатьох країнах Європи відмічене значне скорочення чисельності, що пов'язується передусім зі змінами клімату (Bauer, Berthold, 1997). Гірська вівсянка віднесена в Європі до

загрожуваних видів зі значним скороченням чисельності (категорія *vulnerable*). Занесена в Червоні книги колишньої Чехословаччини, Угорщини. В Угорщині чисельність оцінюється в 400–600 пар (Magyar et al., 1998).

* * *

Для того, щоб вирішити питання про включення того чи іншого виду до Червоної книги і тим більше правильно визначити його статус у багатьох випадках ще потрібні додаткові дослідження, передусім детальне вивчення поширення і динаміки чисельності. У зв'язку з цим видикандидати до Червоної книги потребують особливої уваги з боку орнітологів. Доцільно також приділити більше уваги видам, для яких питання про занесення до Червоної книги України може постати вже незабаром. Це передусім шилохвіст (*A. acuta*), чорний шуліка (*Milvus migrans*), тетерук (*Lyrurus tetrrix*), рябчик (*Tetrastes bonasia*), шилодзьобка (*Recurvirostra avosetta*), малий крячок (*Sterna albifrons*), голуб-синяк (*Columba oenas*), хатній сич (*Athene noctua*), чубатий жайворонок (*Galerida cristata*), чорнолобий сорокопуд (*Lanius minor*), садова вівсянка (*Emberiza hortulana*) та ін. Перелік цей можна значно продовжити. Треба визначитися також із занесенням до Червоної книги України рідкісних пролітних птахів. Таких, наприклад, як червоновола гагара (*Gavia stellata*), ісландський (*Calidris canutus*) та білий (*C. alba*) побережники, малий веретенник (*Limosa lapponica*) та ін. Те ж саме стосується і рідкісних зимуючих видів — малий підсоколик (*Falco columbarius*), біла сова (*Nyctea scandiaca*), рогатий жайворонок (*Eremophila alpestris*), лапландський подорожник (*Calcarius lapponicus*) і т. д.

Деякі суперечності допоможе ліквідувати введення для птахів Червоної книги нової категорії статусу (або підкатегорії, наприклад, IIIa) — "вид, рідкісний на гніздуванні". Справа в тому, що для цілого ряду видів під загрозою знаходяться лише гніздові популяції, під час міграцій же чи на зимівлі ці птахи можуть бути досить численними. Це сірий журавель (*Grus grus*), гоголь, серед кандидатів на занесення в Червону книгу — великий крохаль, свищ, турухтан, фіфі тощо. Так само можна ввести підкатегорію 0a — "вид, зниклий на гніздуванні".

Наведений список видів не претендує на повноту, а оглядові дані — на вичерпність. Ми вважаємо, що потрібне завчасне і ґрунтовне обговорення того, які види птахів будуть включені у наступне видання Червоної книги України. Коли вона вже готуватиметься до друку, це робити буде запізно. Редакція журналу "Беркут" запрошує всіх зацікавлених фахівців взяти участь у цьому обговоренні, а також публікувати зібрані дані по поширенню та чисельності всіх видів, які можуть бути занесені до Червоної книги Ук-

раїни, а не тільки тих, які туди вже потрапили. Зараз, на жаль, спостерігається тенденція до обмеження збору інформації такими рамками. В результаті ми можемо підійти до підготовки чергового видання Червоної книги України знову "з голими руками" по багатьох видах. Для деяких птахів зараз просто неможливо зробити якісь аргументовані висновки через брак інформації.

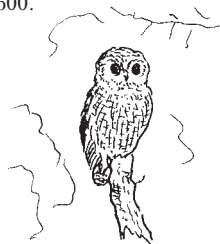
ЛІТЕРАТУРА

- Ардамацкая Т.Б. (1996): Современное состояние популяций гусей в Северном Причерноморье. - Казарка. 2: 276-285.
- Ардамацкая Т.Б., Руденко А.Г. (1996): Птицы. - Позвоночные животные Черноморского биосферного заповедника (аннотированные списки видов). Вестн. зоол. Отд. вып. 1: 19-38.
- Афанасьев В.Т. (1998): Птицы Сумщины. Киев. 1-93.
- Афанасьев В.Т., Гавриш Г.Г., Клестов Н.Л. (1992): Орнитофауна деснянской поймы и ее охрана. Киев. 1-58. (Препр. АН Украины. Ин-т зоологии; 92.7).
- Белик В.П. (1998): Популяционные тренды и проблема сохранения зеленого дятла в России. - Редкие виды птиц Нечерноземного центра России. М. 154-159.
- Белик В.П., Москаленко В.М. (1993): Авифаунистические раритеты Сумского Полесья. 1. *Passeriformes*. - Беркут. 2: 4-11.
- Бескаравайный М.М. (1995): Птицы заповедника "Мыс Мартыан". - Запов. справа в Україні. 1: 30-38.
- Булахов В.Л., Губкин А.А. (1996): Современное состояние орнитофауны Днепроретровщины. - Праці Укр. орнітол. т-ва. 1: 3-18.
- Бучко В.В. (1998): Птахи Галицького регіонального ландшафтного парку та його околиці. Повідомлення 1. *Gaviiformes, Podicipediformes, Procellariiformes, Pelecaniformes, Ciconiiformes, Anseriformes*. - Запов. справа в Україні. 4 (2): 32-41.
- Вальх Б.С. (1911): Материалы для орнитологии Екатеринославской губернии. - Орнитол. вестн. 3-4: 242-271.
- Воинственский М.А. (1953): Птицы плавней дельты Дуная. - Наук. зап. Київ. ун-ту. 12 (3): 49-74.
- Воинственский М.А. (1960): Птицы степной полосы Европейской части СССР. Киев: АН УССР. 1-292.
- Воинственский М.А. (1984): Птахи. Київ: Рад. школа. 1-304.
- Воинственский М.А. (1985): Класс птицы. - Природа Украинской ССР. Животный мир. Киев: Наук. думка. 160-197.
- Гавриленко Н.И. (1929): Птицы Полтавщины. Полтава. 1-142.
- Гавриш Г.Г. (1995): Орнитофауна долин головних лівобережних притоків р. Дніпро (еколого-фаунистичний та географічний аналіз, питання охорони). - Дис. ... канд. біол. наук. Київ. 1-211, I-XVI.
- Гармаш Б.А. (1998): Гнездование белохвостой пегалицы (*Vanellochetus leucura*) в Крыму. - Вестн. зоол. 32 (4): 120.
- Гладков Н.А. (1951): Отряд кулики. - Птицы Советского Союза. М.: Сов. Наука. 3-372.
- Годованець Б.Й. (1996): Сучасний стан фауни птахів Карпатського біосферного заповідника. - Запов. справа в Україні. 2: 36-41.
- Горбань І.М. (1992): Про сучасну чисельність та поширення сиворакиши (*Coracias garrulus*). - Птахи Рівненської області. Рівне. 33-34.
- Грабар А. (1997): Птицы Подкарпатской Руси (Avifauna Carpathorossica). - Беркут. 6 (1-2): 91-102.
- Грищенко В.Н. (1996): Восстановить популяцию гоголя на Днепре. - Мат-ли конференції 7-9 квітня 1995 р. Ніжин. 281-282.
- Гудина А.Н., Водолазский Е.В., Лисецкий А.С. (1986): Редкие птицы Восточной Украины. - Вестн. зоол. 5: 80-81.
- Гузій А.І. (1992): Фауна і населення птахів ялицевих типів лісу Східних Бескид. - Беркут. 1: 8-29.
- Гузій А.І. (1994): Структура і вікові сукцесії орнітоценозів грабово-букових і чистобукових лісів Українських Карпат. - Беркут. 3 (2): 79-88.
- Гузій А.І. (1995): Птахи чистобукових і грабово-букових пралісів Українських Карпат. - Беркут. 4 (1-2): 18-24.
- Гузій А.І. (1997): Фауна і населення хребетних західного регіону України. 1. Розточчя. Київ. 1-147.
- Гулай В.И. (1992): Гнездование морской чернети (*Aythya marila* L.) на Западной Украине. - Современ. орнитология. 1991. М.: Наука. 261-262.
- Давиденко І.В., Землянських І.І., Полуда А.М. (1998): Рідкісні види птахів межиріччя Горині та Ствіги. - Мат-ли III конференції молодих орнітологів України. Чернівці. 40-43.
- Данилович А.П. (1940): Гнездование кулика-фифи на Украине. - Природа. 4: 88-89.
- Жежерин В.П. (1970): Орнитофауна Украинского Полесья и ее зависимость от ландшафтных условий и антропоических факторов. - Дис. ... канд. биол. наук. Киев. 1-539.
- Жмуд М.Е. (1996): Современное состояние гусей украинской части дельты р. Дунай и сопредельных территорий. - Казарка. 2: 292-301.
- Зарудный Н.А. (1911): несколько заметок по орнитофауне Харьковской и Полтавской губерний. - Орнитол. вестн. 3-4: 272-285.
- Зубакин В.А. (1988): Малая чайка. - Птицы СССР. Чайковые. М.: Наука. 233-243.
- Каталог орнитофауни західних областей України (1991): Орнітологічні спостереження за 1989-1990 рр. Луцьк. 2: 1-156.
- Кесслер К.Ф. (1882): Отчет о путешествии по Днепру в 1844 г. - Тр. Петерб. об-ва естествоисп. 13 (1): 55-72.
- Киселюк О.І. (1990): Рідкісні види птахів Карпатського національного парку. - Орнитофауна західних областей України та проблеми її охорони. Луцьк. 18-20.
- Кістяківський О. (1926): Про деяких рідких гніздових птахів Київщини. - 36. праць Зоол. музею. 1: 53-59.
- Кістяківський О.Б. (1952): Фауна промислових птахів Полісся УРСР. - 36. праць Зоол. музею АН УРСР. 25: 11-34.
- Кістяківський О.Б. (1957): Фауна України. Птахи. 4: 1-432.
- Клестов Н.Л. (1987): Охотничьи водно-болотные птицы водохранилищ Среднего Днепра. Киев. 1-56. (Препр. АН УССР. Ин-т зоологии; 87.1).
- Клестов М.Л., Гавриш Г.Г., Кузьменко Ю.В., Новік В.В. (1998): Нарис фауни хребетних тварин проектного національного природного парку "Деснянсько-Старогутський". - Актуальні проблеми створення Деснянсько-Старогутського нац. прир. парку та шляхи їх вирішення. Київ. 93-102.
- Клестов Н.Л., Фесенко Г.В. (1990): Чайковые птицы водохранилищ Днепровского каскада. Киев. 1-50. (Препр. АН УССР. Ин-т зоологии; 90.3).
- Клитин А.Н. (1959): Птицы Советской Буковины. - Животный мир Сов. Буковины. Черновцы: ЧГУ. 67-129.
- Кныш Н.П. (1982): Находка зеленой пеночки на северо-востоке Украины. - Вестн. зоол. 4: 74-75.
- Кныш М.П. (1995): Матеріали до поширення та біології дїбровника в Україні. - Беркут. 4 (1-2): 43-44.
- Кныш Н.П. (1996): Гнездование малой чайки в среднем течении Десны. - Орнитология. М.: МГУ. 27: 294-296.
- Кныш Н.П., Афанасьев В.Т. (1995): Урочище "Команський луг" в среднем течении Десны и его уникальный пойменный орнитокомплекс. - Практичні питання охорони птахів. Чернівці. 141-146.
- Кныш М.П., Матвієнко М.Є. (1995): Катастрофічний стан чисельності сиворакиши на північному сході України. - Проблеми вивчення та охорони птахів. Львів-Чернівці. 72-73.
- Козлова Е.В. (1961): Ржанкообразные, подотряд кулики. - Фауна СССР. Птицы. М.-Л. 2 (2): 1-501.
- Колесников А.Д. (1979): Хищные птицы и совы лесов юго-востока Украины. - Орнитология. М.: МГУ. 14: 77-82.
- Костин Ю.В. (1983): Птицы Крыма. М.: Наука. 1-240.
- Кошелев А.И. (1993): Сплюшка. - Птицы России и сопредельных регионов. М.: Наука. 325-340.
- Кошелев А.И., Корзюков А.И., Лобков В.А., Пересадько Л.В. (1991): Анализ численности редких видов птиц в Одесской области. - Редкие птицы Причерноморья. Киев-Одесса: Лыбидь. 9-37.
- Кошелев А.И., Пересадько Л.В. (1996): Новые данные о редких залетных птицах Северного Приазовья. - Мат-ли конференції 7-9 квітня 1995 р. Ніжин. 56-57.

- Красная книга РСФСР. (1983): Животные. М.: Россельхозиздат. 1-454.
- Красная книга СССР (1984): Животные. М.: Лесная пром-сть. 1: 1-392.
- Кривенко В.Г. (1991): Водоплавающие птицы и их охрана. М.: Агропромиздат. 1-271.
- Кривицкий И.А. (1994): По поводу изменений фауны птиц в среднем течении р. С. Донец. - Птицы басс. Сев. Донца. Харьков. 2: 5.
- Крыжановский В.И., Жежерин В.П. (1979): Редкие звери и птицы Украины. Киев: Реклама. 1-64.
- Лебідь Є.О. (1995): Кулики Надніпровського Лісостепу (на прикладі лівобережної частини). - Автореф. ... канд. біол. наук. Київ. 1-24.
- Лебідь Є.О., Книш М.П., Хоменко С.В. (1992): Фауна та екологія куликів Сумської області. - Пробл. охорони і рац. використання природних ресурсів Сумщини. Суми. 76-94.
- Лебедь Е.А., Мерзликин И.Р., Хоменко С.В. (1996): О некоторых редких птицах лесостепной части Сумской области. - Мат-лы конференції 7-9 квітня 1995 р. Ніжин. 17-20.
- Лесничий В.В. (1980): О гнездовании большого улитка на Украине. - Новое в изуч. биологии и распростр. куликов. М.: Наука. 155-156.
- Лесничий В.В. (1981): Современное состояние и динамика орнитофауны болот Украинского Полесья. - Дисс. ... канд. биол. наук. киев. 1-235.
- Лопарев С.А., Багова Н.И. (1997): Об охране птиц на некоторых хозяйственно используемых землях Центральной Украины. - Запов. справа в Україні. 3 (2): 46-51.
- Луговой А.Е. (1988): Птицы. - Фауна Карпатского заповедника. Флора и фауна заповедников СССР. М. 19-35.
- Луговой А.Е., Мателешко Ю.И. (1996): Новые изменения в фауне и населении птиц урочища Черный Мочар (Закарпатская область). - Праці Укр. орнітол. т-ва. 1: 30-35.
- Лысенко В.И. (1991): Фауна Украины. Птицы. 5 (3): 1-208.
- Марисова И.В., Самофалов М.Ф. (1983): К фауне куликов Черниговщины. - Орнитология. М.: МГУ. 18: 168-169.
- Марисова И.В., Талпош В.С. (1984): Птахи України. Київ: Вища школа. 1-184.
- Матеріали орнітофауністичних спостережень, затверджених Українською регіональною орнітофауністичною комісією (ОФК) в 1987-1988 рр. (1993): Волове очко - Troglodytes. 3: 6-13.
- Митяй И.С. (1984): Дятлы лесостепи бассейна Днепра. - Вестн. зоол. 1: 38-41.
- Митяй И.С. (1985): Дятловые Приднепровской Лесостепи. - Автореф. ... канд. биол. наук. Киев. 1-26.
- Морозов В.В. (1995): Современное состояние, распространение и тренд популяции пискульки в России. - Бюл. Раб. группы по гусям Вост. Европы и Сев. Азии. 1: 131-144.
- Нанкинов Д.Н. (1994): Встречи гуся-пискульки на Балканах. - Вестн. зоол. 2: 47-52.
- Немцев В. (1971): Возродим гоголиные гоны. - Охота и охот. х-во. 4: 14-16.
- Никифоров М.Е., Козулин А.В., Гричик В.В., Тишечкин А.К. (1997): Птицы Беларуси на рубеже XXI века. Минск: Изд. Н.А. Королев. 1-188.
- Никифоров М.Е., Козулин А.В., Яминский Б.В., Зуенок С.В. (1991): Новые данные о гнездовании галстучника, кулика-сороки и мордунки в Белоруссии. - Орнитология. М.: МГУ. 25: 168-169.
- Новак В.О., Савчук А.В. (1990): Про рідкісних гніздових птахів Рівненської області. - Орнітофауна західних областей України та проблеми її охорони. Луцьк. 140-142.
- Новак В.О., Савчук А.В. (1991): Ракшеобразные Ровенской области. - Мат-лы 10-й Всесоюз. орнитол. конфер. Минск: Наука і техніка. 2 (2): 124-125.
- Новости о Красной книге России (1998): Мир птиц. 1: 7.
- Орлов П.П. (1948): Орнітофауна Черкаського району. - Наук. зап. Черкас. держ. пед. ін-ту. 2 (2): 1-118.
- Орнітологічні спостереження на території західних областей України за 1992 р. (1993): Волове очко - Troglodytes. 3: 31-49.
- Панченко С.Г., Сулик В.Г. (1983): Современное состояние фауны куликов Ворошиловградской области. - Орнитология. М.: МГУ. 18: 176-177.
- Пашковский С.П. (1965): Большая бормотушка в Белгород-Днестровском (Измаильская область). - Орнитология. М.: МГУ. 7: 287-289.
- Пегета В.П. (1991): Многолетние изменения в орнитофауне окрестностей Киева. - Мат-лы 10-й Всесоюз. орнитол. конфер. Минск: Наука і техніка. 2 (2): 140-141.
- Пирогов Н.Г. (1991): Совы Черноморского заповедника: современное состояние и перспективы охраны. - Там же: 148-149.
- Полуда А.М. (1991): Гнездование большого крохалея (*Mergus merganser*) в Карпатах. - Вестн. зоол. 2: 85.
- Полуда А.М., Цуканова С.В., Баев В.А., Жмуд М.Е. (1995): Бледная пересмешка в заповеднике "Дунайские плавни". - Вестн. зоол. 5-6: 85-86.
- Попенко В.М. (1979): Жаворонки в степных ландшафтах Левобережной Украины. - Автореф. ... канд. биол. наук. Киев. 1-22.
- Птушенко Е.С. (1954): Славковые. - Птицы Советского Союза. М.: Сов. наука. 6: 146-330.
- Рева П.П. (1972): Охотничье-промысловые птицы и пути их рационального использования. - Автореф. дисс. ... канд. биол. наук. Харьков. 1-23.
- Роман Е.Г. (1996): Гоголь обыкновенный в Нижнем Приднпровье. - Экосистемы дикой природы. Одесса. 5: 30-31.
- Русев И.Т., Гержик И.П., Васильков И.А., Павлов А.В., Потапов О.В., Корзюков А.И. (1996а): Результаты учетов зимующих гусеобразных в Северо-Западном Причерноморье (11-26 января 1995 г.). - Казарка. 2: 285-291.
- Русев И.Т., Жмуд М.Е., Корзюков А.И., Гержик И.П., Павлов А.В., Потапов О.В. (1996б): Зимовки птиц в Северо-Западном Причерноморье (20 декабря 1995 — 10 февраля 1996 г.). - Экосистемы дикой природы. Одесса. 3: 1-42.
- Русев И.Т., Жмуд М.Е., Корзюков А.И., Гержик И.П., Сацьк С.Ф., Потапов О.В. (1997): Результаты рождественского учета зимующих птиц в Северо-Западном Причерноморье в 1997 году. - Экосистемы дикой природы. Одесса. 6: 19-50.
- Самофалов М.Ф., Марисова И.В. (1981): Новые данные о распространении некоторых птиц Черниговщины. - Эколого-морфол. особенности животных и среда их обитания. Киев: Наукова думка. 65.
- Сиренко В.А., Мартынов В.В. (1998): Фауна наземных позвоночных Украинского степного природного заповедника. (Пресмыкающиеся, птицы, млекопитающие. Аннотированный список видов). - Тр. филиала Украинского степного природного заповедника "Каменные могилы". 1: 63-82.
- Смогоржевский Л.А. (1952): Орнитофауна Каневского биогеографического заповедника и его окрестностей. - Тр. Канівського біогеогр. зап-ка. 9: 101-187.
- Сова М.В. (1994): О распределении и численности сов в Харьковской области. - Птицы басс. Сев. Донца. Харьков. 2: 25-26.
- Сомов Н.Н. (1897): Орнитологическая фауна Харьковской губернии. Харьков: Тип. А. Дарре. 1-680.
- Список редких гнездящихся птиц Европейского центра России. - Редк. виды птиц Нечерноз. центра России. М. 318-320.
- Сребродольская Н.Н. (1964): Материалы к изучению распространения и экологии кулика-фифи в районах западного Полесья УССР. - Пробл. орнитологии. Львов: ЛГУ. 214-222.
- Станчинский В.В. (1929): Географическая изменчивость и распространение дубровника *Emberiza aureola* Pall. - Ежегодн. Зоол. музея АН СССР. 1928. 29: 243-265.
- Страутман Ф.И. (1963): Птицы западных областей УССР. Львов: ЛГУ. 1: 1-200. 2: 1-182.
- Сыроечковский Е.Е. (1996): Современное состояние популяций пискульки (*Anser erythropus*) на Таймыре и некоторые особенности системы миграции вида в Западной Палеарктике. - Казарка. 2: 71-112.
- Талпош В.С. (1994): Гусеподібні Тернопільської області. - Мат-лы 1-ї конфер. мол. орнітологів України. Чернівці. 23-25.
- Фридман В.С. (1998): О причинах исчезновения зеленого дятла в Московской области и предложения по его охране. - Редкие виды птиц Нечерноземного центра России. М. 261-265.
- Химин М.В. (1991): Первые наблюдения вівсянки-дубровника (*Emberiza aureola*) на заході України. - Каталог орнітофауни західних областей України. Луцьк. 2: 137-138.

- Химин М. (1993): Орнітофауна Волинської області. - Волове око - Troglodytes. 3: 59-61.
- Химин М. (1995): Експедиція "Прип'ять-95/А". - Трищ. Інформ. мат-ли ЗВ УОТ. Дрогобич. 7: 34-36.
- Хлебешко В.Н., Цицюра В.К. (1993): Фенологія гніздовання птахів северо-востока Житомирського Полесья. Житомир. 1-37.
- Червена книга на НР Българи (1985): Животни. София. 2: 1-184.
- Червона книга Української РСР (1980): Київ: Наукова думка. 1-504.
- Червона книга України (1994): Тваринний світ. Київ: Укр. енциклопедія. 1-464.
- Черников В.Ф. (1994): Отряд *Podicipediformes* в Харьковской области. - Птицы басс. Сев. Донца. Харьков. 2: 38-39.
- Чырвоная книга рэспублікі Беларусь (1993): Минск. 1-559.
- Шарлемань М.В. (1938): Птахи УРСР. Київ: АН УРСР. 1-266.
- Шидловский И.В. (1996): Новые гнездящиеся птицы орнитологического стационара "Чолгини", Западная Украина. - Рус. орн. ж. Экспресс-вып. 5: 5.
- Шидловский И. (1997): Експедиція "Прип'ять-96". - Орішок. Інформ. мат-ли ЗВ УОТ. Дрогобич. 8: 33-34.
- Шидловський І.В., Чорненька О.Б., Сребродольська Є.Б., Когут І.В., Пряткіна Н.В., Гура П.І., Бучко В.В., Лисачук Т.І. (1998): Сучасний стан орнітофауни Чолгинського заказника та прилеглих територій. - Запов. справа в Україні. 4 (1): 65-70.
- Bauer H.-G., Berthold P. (1997): Die Brutvögel Mitteleuropas. Bestand und Gefährdung. Wiesbaden: AULA-Verlag. 1-715.
- Frank F. (1950): Die Vögel von Opuk (Schwarzmeer-Gebiet). - Bonner zool. Beiträge. 1 (2-4): 144-214.
- Glutz von Blotzheim U., Bauer K. (1980): Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Frankfurt am Main: Akademische Verlagsgesellschaft. 9.
- Godun Z. (1939): Badania awifauny polnocnej krawedzi Podola. - Kosmos. 64 (1): 1-59.
- Hagemeijer W.J.M., Blair M.J. (eds.) (1997): The EBCC Atlas of European Breeding Birds. Their Distribution and Abundance. London: T. & A.D. Poyser. 1-903.
- Madsen J. (1991): Status and trends of geese in the Western Palearctic in 1980s. - Ardea. 79 (2): 113-122.
- Madsen J. (1996): Lesser White-fronted Goose. - Globally threatened birds in Europe. Action plan. 67-78.
- Magyar G., Hadarics T., Waliczky Z., Schmidt A., Nagy T., Bankovics A. (1998): Nomenclator avium Hungariae. An annotated list of the birds of Hungary. Budapest-Szeged. 1-202.
- Miczynski K. (1962): Ptaki Dublan (Ukrainska SSR). - Acta Ornithol. Muz. Zool. Polon. 6 (10): 117-180.
- Polska czerwona ksiega zwierząt (1992): Warszawa: Państwowe Wyd. Rolnicze i Leśne. 1-352.
- Robel D. (1982): Schutzmaßnahmen für die Blauracke. - Falke. 29 (12): 406-410.
- Schepe A. (1931): Zum Vordringen der Weidenammer (*Emberiza aureola* Pall.) in der Ukraine. - Ornithol. Monatsber. 39 (3): 88-89.
- Skilsky I. (1998): Present status of the Roller's *Coracias garrulus* population in the Ukrainian Carpathian region. - Bird Numbers 1998. Cottbus. 144.
- Tomiałojć L. (1990): Ptaki Polski. Rozmieszczenie i liczebność. Warszawa: Państwowe Wyd. Naukowe. 1-462.
- Tucker G.M., Heath M.F. (1994): Birds in Europe: Their conservation status. Birdlife Conservation Series. Cambridge. 3: 1-600.

Україна (Ukraine),
258300, Черкаська обл.,
м. Канів,
Канівський заповідник.
В.М. Грищенко.

ЗНАХІДКИ ЗАКІЛЬЦЬОВАНИХ ПТАХІВ

Бугай (*Botaurus stellaris*). 23.06.1993 р. поблизу смт Більшівці Галицького р-ну Івано-Франківської обл. у гнізді було закільцьоване 7-10-денне пташеня. Кільце — Moskwa C-362537. 31.01.1995 р. цього птаха знайдено мертвим поблизу м. Турін в Італії. Координати місця кільцювання 49.11 N, 24.45 E, місця знахідки — 45.45 N, 7.51 E.

В.В. Бучко

Сіра чапля (*Ardea cinerea*). Дві чаплі, закільцьовані 30.05.1987 р. пташенятами в колонії біля с. Проців Бориспільського р-ну Київської обл. (50.15 N, 30.45 E), знайдені в інших країнах. Птах з кільцем Moskwa B-114087 9.09.1987 р. застрелений у Польщі в Люблінському воєводстві (Kozisz, Kock, 51.38 N, 22.27 E). Віддаль — 590 км, азимут — 283°. Чапля з кільцем Moskwa B-114098 знайдена 29.03.1988 р. у Кот д'Івуарі неподалік від м. Абіджана (6.00 N, 3.58 W). Віддаль — 6150 км, азимут — 210°.

В.М. Грищенко, О.А. Горошко

Канюк (*Buteo buteo*). 16.03.1996 р. в околицях с. Видинів Снятинського р-ну Івано-Франківської обл. місцеві жителі знайшли мертвого птаха, який, очевидно, загинув на ЛЕП. На носі у нього виявлено кільце Finland Helsinki Museum zool D-150406. Канюка було закільцьовано пташеням 26.06.1991 р. поблизу м. Кумі Джава у Фінляндії. Координати місця кільцювання 61.10 N, 26.38 E, місця знахідки — 48.27 N, 25.26 E, віддаль між ними — 1427 км.

В.В. Бучко

Сільська ластівка (*Hirundo rustica*). 22.05.1995 р. в с. Олексіївка Сокирянського р-ну Чернівецької обл. мисливець В.Ф. Коваль знайшов на землі знесилоного після грози птаха з кільцем Safring Univ. Capetown SA AD 32362. З ластівки зняли кільце, за ніч вона набралася сил, і вранці наступного дня її відпустили на волю. Нестатевозрілий птах був закільцьований 27.10.1994 р. в Зімбабве (Zimbabwe, Greystone Park, Borrowdale, Harare). Координати місця кільцювання 17.45 S, 31.08 E, місця знахідки — 48.25 N, 27.15 E, віддаль — 7310 км, азимут — 357°, час — 207 днів.

І.В. Скільський, П.В. Паламарчук